

ШЛЯХИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті висвітлено проблему професійного самовдосконалення викладачів вищої школи, презентовано шляхи її вирішення через стимулювання власних роздумів і педагогічної рефлексії, самоусвідомлення особистістю необхідності самовдосконалення; навчання грамотному самоаналізу; створення умов для мотивованого, цілеспрямованого й добре організованого саморуху до найкращого в собі.

Ключові слова: педагог вищої школи, самореалізація, самоосвіта та самовиховання.

Однією з важливих вимог до особистості сучасного викладача ВНЗ є готовність до постійного саморозвитку та самовдосконалення. Це пов'язано зі швидкими змінами, які відбуваються сьогодні у суспільному житті, стрімким розвитком освітньої сфери, що зумовлює необхідність постійно вдосконалювати власну професійну майстерність, оволодівати сучасними концепціями підготовки фахівців, а також новими змістом, формами, методами, засобами викладання. Викладачі мають готувати підрастаюче покоління до вирішення нових професійних проблем, нових непередбачуваних життєвих ситуацій, передавати навички професійного самовдосконалення під час фахової підготовки студентів в умовах ВНЗ.

Зазначимо, що сьогодні питанням професійного самовдосконалення викладачів ВНЗ не завжди приділяється належна увага, у зв'язку з чим виникає суперечність між вимогами практики у здатних до професійного саморозвитку педагогах та відсутністю спеціально створених у ВНЗ умов для цілеспрямованого, систематичного, педагогічного грамотного підвищення викладачами власного професійного рівня.

Із цього виникає ряд проблем, найважливішими з яких є:

- недостатній розвиток у викладачів потреби, мотивації до постійного самовдосконалення в умовах ВНЗ;
- зменшення адекватності самооцінки процесу та результатів власної праці й оцінного ставлення до себе й інших у зв'язку із новими вимогами підготовки до життя та професії;
- зменшення здатності викладача до конкурентоспроможності;
- використання для підготовки фахівців змісту, форм, методів і засобів, що швидко втрачають свою актуальність;
- втрата педагогом творчого підходу до життя та професії.

Мета статті – вивчити та віднайти шляхи вдосконалення умов, сприятливих для постійного професійного зростання педагогів у вищому закладі освіти.

Актуальність проблеми підготовки особистості (Н. Білоусова, О. Мерзлякова), майбутнього фахівця (Л. Дудікова, О. Ігнатюк), педагога (Л. Дорогих, О. Слободян, Л. Сущенко, А. Топчій, Т. Шестакова) до саморозвитку та самовдосконалення підтверджується й тим, що все більше сучасних дослідників звертаються до її вивчення в різних аспектах.

На необхідності постійної самопідготовки, самовдосконалення викладачів вищих закладів освіти наголошують Т. Борова, Т. Вахрушева, Л. Кайдалова, Н. Лосева, О. Мамічева, В. Тищенко, Н. Щокіна та ін.

Значний доробок сучасних учених у напрямі пошуку шляхів стимулювання процесу самовдосконалення фахівців потребує сьогодні узагальнення та творчого застосування у педагогічній діяльності викладачів ВНЗ.

Необхідність професійного самовдосконалення визначається специфікою діяльності викладачів ВНЗ.

Вищий навчальний заклад розглядається вченими як освітній осередок, що має постійно розвиватися, вдосконалюватися у зв'язку з вимогами сучасного життя (Т. Борова, Б. Гершунський, К. Корсак, О. Навроцький та ін.). Викладач виступає головним суб'єктом педагогічного впливу у вищому освітньому закладі, основною фігурою, якій належить стратегічна роль у розвитку особистості майбутнього фахівця. При чому, як зазначає О. Мамічева, структура діяльності викладача вищої школи включає ряд взаємозумовлених компонентів, зокрема: діагностичну, дослідницько-творчу, організаційну, методичну, аналітико-оцінну та іншу діяльність [4, с. 8].

Отже, викладач є ініціатором багатьох видів педагогічної діяльності, більшість з яких передбачає нестандартний творчий підхід, оскільки викладання, за влучною характеристикою В. Тищенко, – це рух, синхронна динаміка навчального матеріалу, людського розуму та людських душ [7, с. 24], що не витримує рутини та одноманітності. Н. Лосева, спираючись на аналіз педагогічного досвіду, наголошує, що чим яскравішою є індивідуальність викладача, тим гармонійніше поєднуються в ньому професіоналізм і духовна культура, тим своєрідніше він сприймає, оцінює й перетворює навколишню дійсність, а тому він цікавий для студентів і має великі можливості впливу на розвиток їх особистості [2, с. 7].

На думку дослідниці, творчого викладача характеризує, насамперед, потреба в самореалізації, тобто прагнення до найбільш повної реалізації своїх потенцій у професійній діяльності [2, с. 6].

Професійне самовдосконалення особистості розглядається вченими як цілеспрямована, систематична, високоорганізована й творча діяльність, що полягає в самостійному поглибленні й розширенні фахових знань, розвитку умінь, здібностей, професійно значущих якостей особистості та передбачає безперервне формування її кваліфікації й особистісне зростання [1, с. 6].

Професійне самовдосконалення педагога визначається Л. Сущенко як внутрішній процес якісних самозмін, який відбувається за рахунок усвідомлення особистістю необхідності самовдосконалення, грамотного самоаналізу, власних роздумів і педагогічної рефлексії; мотивованого, цілеспрямованого й добре організованого саморуху до найкращого в собі [6, с. 6].

Т. Шестакова визначає такі ознаки професійного самовдосконалення, що відрізняють його від інших форм самоактивності педагога: аутоспрямованість (об'єкт і суб'єкт процесу вдосконалення збігаються); самостійність (завжди пе-

редбачає власну активність педагога); самодетермінованість (ініціатива завжди походить від самого педагога); усвідомленість (це процес не стихійний, а усвідомлений і вольовий); позитивна модальність (забезпечує досягнення позитивного результату, прогресу); творчий характер (передбачає пошук непередбачених засобів і шляхів); інтегративність (поєднує, “цементує”, спрямовує всі форми активності педагога) [8, с. 10].

Зважаючи на складний характер процесу самовдосконалення, можемо зазначити, що без створення у вищому закладі освіти сприятливих умов вдосконалити та реалізовувати навички його здійснення викладачу не просто. До того ж самовдосконалення завжди базується на наявній у педагога визначеній мотивації до професійного зростання, що має бути сформованою саме в умовах вищого закладу освіти.

У педагогічній літературі наводяться такі умови, необхідні для формування професійної самосвідомості педагога, що сприяють виникненню у нього потреби у професійному самовдосконаленні:

- спрямованість свідомості на себе як на суб’єкт педагогічної діяльності;
- здатність до рефлексії;
- організація самопізнання;
- використання спільних форм діяльності;
- широке залучення до різних форм педагогічної діяльності;
- надання можливості для найбільш повного порівняння й оцінювання професійно важливих якостей, умінь і навичок;
- формування правильного оцінного ставлення до себе й до інших [2; 7].

На нашу думку, однією з головних умов самовдосконалення викладача виступає його повна та гармонійна професійна й особистісна самореалізація. Н. Комісаренко стверджує, що самореалізація – процес, спрямований на перспективу [5, с. 23–25]. Н. Лосєва наголошує, що самореалізація відіграє найважливішу роль у житті людини і по суті визначає весь її життєвий шлях. Умовою успішної самореалізації є динамічна, функціональна єдність, у якій образ світу і образ “Я” врівноважені через адекватне розуміння свого місця у світі [3, с. 55].

Самореалізація викладача як максимальне задоволення професійних прагнень і потреб є стимулом для подальшого розвитку особистості, творчого пошуку шляхів досягнення гармонії із середовищем, що постійно змінюється, з новими професійними та життєвими вимогами завтрашнього дня. Самореалізація викладача створює позитивну мотивацію для професійного зростання, отримання нових досягнень, опанування новими видами професійної активності.

Самореалізація створює основу для розвитку прагнення викладача до самовдосконалення, що здійснюється у двох взаємопов’язаних формах – самовиховання та самоосвіта, які, за характеристикою Н. Лосєвої, взаємодоповнюють одна одну, здійснюють взаємний вплив на характер роботи викладача над собою [2, с. 31].

Як самоосвіта (самостійне зацікавлене оновлення та поповнення знань, умінь, навичок), так і самовиховання (цілеспрямована робота викладача з формування позитивних характеристик власної особистості та компенсації негативних) починаються з формування мотивації.

На основі вивчення праць учених (Л. Дудікова, Т. Шестакова та ін.) та спираючись на результати досвіду вищих закладів освіти, зазначимо, що для

підвищення мотивації як педагогів, так і студентів до професійного самовдосконалення, необхідно посилювати зв'язок між груповими й індивідуальними формами педагогічної активності; залучати педагогів до обміну досвідом із колегами-практиками з відповідних сфер професійної діяльності, стимулювати розвиток навички моделювання професійних ситуацій; посилювати наукову роботу викладачів; створювати умови для кар'єрного зростання. Важливим є заохочувати викладачів до застосування на заняттях зі студентами групових дискусій, аналізу реальних професійних ситуацій, тренінгових технологій. Залучати їх до кураторської роботи, організації різних форм позааудиторної діяльності, де створювати ситуації, що стимулюють творче зростання педагогів та студентів: творчі зустрічі, акції та концерти; волонтерські проекти тощо.

Самовиховання передбачає самооцінку власної особистості, а самоосвіта – визначення рівня власної компетентності. Для цього викладачу необхідно скласти програму роботи над собою, де чітко визначити мету, орієнтовану на конкретний результат саморозвитку, а також кроки до її досягнення. Для кожного педагога така програма має суто індивідуальний характер, проте існують загальні види діяльності, що визначають її структуру. Так, робота викладача над собою завжди передбачає самопізнання: самоспостереження, самооцінювання, самоаналіз; вольовий вплив: самопереконання, самоконтроль, самонаказ; самостимулювання: самосхвалення, самозаохочення, самопокарання.

Для стимулювання цієї діяльності необхідно запроваджувати у вищому закладі освіти такі форми організації активності викладачів, як науково-практичні семінари, тренінги, круглі столи, творчі зустрічі, присвячені висвітленню різних аспектів самовдосконалення педагогів. Серед тем, що необхідно висвітлювати у роботі з викладачами, – іміджеві питання; нагальні проблеми спілкування викладачів та студентів; підвищення ефективності педагогічної праці за допомогою ТЗН; питання опанування техніками самовивчення особистості викладача, методиками підвищення власної педагогічної майстерності тощо.

Підкреслимо, що самовдосконалення викладача є постійною систематичною роботою над собою, що має базуватися на певних внутрішньоособистісних настановах педагога. Серед порад, корисних для викладачів як суб'єктів самовдосконалення, такі:

- вважайте себе успішними, а невдачі – тимчасовим явищем, виправити яке ви цілком здатні;
- не ухиляйтеся від прийняття рішень, оскільки всі ваші прийняті рішення вже роблять вас переможцем;
- поважайте та розумійте себе, адже коли особистість не цінує саму себе, вона не здатна правильно оцінити інших, тим більше справити на них педагогічний вплив;
- вважайте все досяжним, ніколи не говоріть “я не можу”, “це неможливо”, оскільки для людини, що розвивається, недосяжне сьогодні стає доступним завтра;
- завжди доводьте розпочате до кінця – навчившись не відкладати справи на потім, ви навчитеся втілювати в життя будь-яку свою ідею, якою б грандіозною вона не була;

– вчіться самі відповідати за все, що трапляється з вами, не виправдовуйтеся, адже коли ви перекладаєте провину за власні недоліки чи помилки на іншу людину або непередбачені обставини, ви даєте змогу управляти собою чиннику, який не можете контролювати, а отже, у вашому житті завжди будуть переважають люди і ситуації, що заважають вам досягати своїх цілей;

– підтримуйте власний авторитет, відстоюйте свої права, не будьте байдужим – зберігаючи мовчання, людина погоджується зі зневагою з боку інших і посяганням на свої інтереси;

– не чекайте випадку, як це робить більшість, почніть змінюватися прямо зараз, вчіться бути задоволеним собою, своїми поглядами, здібностями, начальником, колегами, поліпшуйте все, що можете або хочете, інше приймайте таким, яке воно є.

Висновки. Отже, проблема професійного самовдосконалення викладачів вищої школи є сьогодні важливою й актуальною й потребує у сучасних умовах вивчення та пошуку шляхів розв'язання. Професійне самовдосконалення педагога розуміється як внутрішній процес якісних самозмін, який відбувається за рахунок усвідомлення особистістю необхідності самовдосконалення, грамотного самоаналізу, власних роздумів і педагогічної рефлексії; мотивованого, цілеспрямованого й добре організованого саморуку до найкращого в собі. Умовою самовдосконалення викладача є достатній рівень його самореалізації, складовими – самоосвіта та самовиховання.

Шляхами самовдосконалення педагогів є запровадження у вищому закладі освіти таких форм організації активності викладачів, як науково-практичні семінари, тренінги, круглі столи, творчі зустрічі, присвячені висвітленню різних аспектів самовдосконалення педагогів; залучення викладачів до різноманітних форм позааудиторної роботи, волонтерської діяльності, творчого відпочинку.

Підкреслимо, що самовдосконалення викладача є постійною систематичною роботою над собою, що має базуватися на певних внутрішньоособистісних настановах педагога, для формування яких необхідними є поради психологів.

Створення та впровадження нових засобів стимулювання процесу самовдосконалення педагогів ВНЗ є перспективним напрямом подальшої наукової розробки досліджуваної проблеми.

Список використаної літератури

1. Дудікова Л.В. Формування готовності до професійного самовдосконалення у майбутніх лікарів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лариса Володимирівна Дудікова ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2011. – 22 с.

2. Лосєва Н.М. Самовдосконалення викладача : навч.-метод. посіб. / Н.М. Лосєва. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – 300 с.

3. Лосєва Н.М. Самореалізація викладача: теоретичний аспект : монографія / Н.М. Лосєва. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – 387 с.

4. Мамічева О.В. Теоретико-методологічні основи розвитку предметно-педагогічних здібностей викладачів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю : монографія / О.В. Мамічева. – Слов'янськ, 2009. – 274 с.

5. Комісаренко Н. Самореалізація як прояв соціального становлення особистості / Н. Комісаренко // Рідна школа. – 2003. – № 1. – С. 23–25.

6. Суцєнко Л.О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук :

13.00.04 / Лариса Олександрівна Сущенко ; Університет менеджменту АПН України. – Київ, 2009. – 22 с.

7. Тищенко В.М. Викладач вищої школи: феномен професії : монографія / В.М. Тищенко. – Л. : Сполом, 2006. – 398 с.

8. Шестакова Т.В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тетяна Віталіївна Шестакова ; Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006. – 22 с.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2013.

Петриченко Л.А. Пути профессионального самосовершенствования преподавателей высшего учебного заведения

В статье освещается проблема профессионального самосовершенствования преподавателей высшей школы, презентуются пути ее решения через стимулирование собственных размышлений и педагогической рефлексии, осознания личностью необходимости самосовершенствования; обучение грамотному самоанализу; создание условий для мотивированного, целенаправленного и хорошо организованного саморазвития лучшего в себе.

Ключевые слова: педагог высшей школы, самореализация, самообразования и самовоспитание.

Petrychenko L. The path of professional self-improvement of teachers of higher education

The problem of professional self – improvement of the High school teachers is cleared up in this article. The ways of its development through the own thoughts and pedagogical reflection are presented. The personal self-realization of the self-improvement necessity and teaching of the competent self-analization is depicted. The creation of the conditions for reasoned, single-minded and good organized self-motion to the best in yourself.

Key words: teachers of the High school, self-fulfillment, self-education.